

9. European Commission: Serbia 2012 Progress Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012_sr_rapport_2012_en.pdf
10. The 8 th international conference on Kurds, Turkey and EU Analyzes Kurdish Issue [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekurd.net/mismas/articles/misc2011/12_turkey3614.htm
11. Сербия не намерена участвовать в переговорах о независимости Косово и Метохии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itar-tass.com/c12/529265.html>

Гришук Т. В. Политика расширения ЕС как фактор внутривнутриполитических трансформаций в странах-претендентах на вступление

Рассматривается политика расширения ЕС и критерии к странам, которые претендуют на вступление, также внимание уделяется внутривнутриполитическим изменениям в этих странах.

Ключевые слова: *Европейский Союз, права человека, страны-члены, политика расширения, европейская безопасность.*

Hryshuk T. The EU's enlargement policy as the factor of inner political transformation inside of aspirant countries

The article deals with the EU's enlargement policy and criteria to those countries who is planning to join it. Also attention is paid to the inner political changes inside of the last ones.

Keywords: *European Union, human's rights, country-members, enlargement policy, the European security.*

УДК 327.8

Фоміна Вікторія Василівна,
*молодший науковий співробітник
Державної установи «Інститут
всесвітньої історії НАН України»*

**БАГАТОПОЛЮСНІСТЬ – НОВИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

У статті розглядаються питання розвитку світових глобалізаційних процесів, переходу від однополюсності до багатополісності. Особливу увагу приділено ролі України в процесах переформатування сучасного світу.

Ключові слова: *однополюсність, багатополісність, Україна, глобалізація, гегемонія.*

Однією з актуальних проблем, що окреслилась в теорії міжнародних відносин на межі тисячоліть є визначення характеру еволюції міжнародної системи в ХХІ ст. Зазначимо, що процес становлення нової системи міжнародних відносин розпочався ще на початку 90-х рр. минулого століття. В експертних колах спершу домінувала думка, що із розвалом СРСР як одного із полюсів сили міжнародна система із двополюсної трансформується в однополюсну. На користь цього припущення свідчили претензії США на світове лідерство як держави-переможниці у «холодній війні» і найбільшій економічній та військовій потуги в сучасному світі. Лідируюча роль США проявилась в активному врегулюванні Югославської кризи, військовому поході проти міжнародного тероризму, політики введення санкцій проти ряду

недемократичних режимів тощо. Причому якщо дії в Югославії були підтримані відповідною резолюцією ООН за умов мотивування силових дій антигуманною політикою тодішнього лідера Югославії С. Мілошевича, війна в Іраку стала прецедентом застосування сили без санкції Ради Безпеки ООН і, по суті, без переконливих і ретельно підготовлених мотивів її застосування.

Постановка питання в ракурсі неминучої ролі США як світового лідера спричинила жваві дебати про зміст та актуальність застосування понять «першість», «гегемонія», «лідерство», «геополітичний центр», використання яких мало як емоційний, так і змістовний, хоча й не обов'язково об'єктивний характер. Прихильниками становлення однополюсного світу виступили, в першу чергу, західні дослідники, такі як Генрі Кіссінджер [10], Збігнев Бжезинський [5], Френсіс Фукуяма [7] і Томас Фрідман [6]. Згадані автори пропонують різноманітні концепції, що відрізняються як багатоаспектністю, так і суперечливістю підходів, що об'єктивно вимагає їх узагальнення задля більш фундаментального сприйняття тенденцій розвитку сучасного світу.

Приміром, концепції Френсіса Фукуями і Томаса Фрідмана, які презентують глобальний порядок, заснований на господарському лібералізмі за американською моделлю виглядають малореальними з урахуванням досвіду останнього десятиліття. Теза Ф. Фукуями про «кінець історії» і перемогу ліберального світового порядку не підтверджується дійсністю. Зазначимо, що у зв'язку із світовою економічною кризою, що розпочалась у 2008 р. неоліберальна ідеологія заперечується не тільки тими суспільствами де вона не знайшла масової підтримки, а навіть політичними елітами західних країн, які звертають свої погляди в сторону консерватизму і відродження ролі держави.

Концепція Самюеля Хантінгтона [9], ґрунтована на цивілізаційній парадигмі (зіткнення цивілізацій) видається більш реалістичною у зв'язку із загостренням військово-політичної ситуації в ряді регіонів. Втім і С. Хантінгтон в значній мірі не врахував конфлікти всередині кожної з означених ним цивілізацій, а, крім того, переоцінив важливість релігійного чинника в поведінці політичних еліт різних регіонів світу. Останнє, особливо стосується країн Сходу, де за релігійною оболонкою політичних рухів і державних інститутів часто стоять цілком конкретні економічні і політичні інтереси. Свідченням цього є приміром військова та фінансова підтримка політичними колами ряду мусульманських країн ведення військових дій проти мусульманської Лівії та Сирії. В результаті модель С. Хантінгтона не змогла дати надійних прогнозів зовнішньополітичного курсу держав.

У руслі реалістичної традиції поширення набуло бачення Г. Кіссінджера (полідержавний порядок з чинною глобальною роллю США), З. Бжезинського (американська світова система) тощо. Однак і ці моделі майбутнього не в змозі адекватно обґрунтувати фундаментальні зміни в міжнародних відносинах. Відтак, на основі нових фактів вказані дослідники піддають ревізії свої концепції і погоджуються з твердженням про поступове зменшення можливостей Сполучених Штатів дієво впливати на світовий розвиток як через складність, суперечливість, так і глобальність проблем сучасних міжнародних відносин.

Серед українських дослідників питаннями трансформації міжнародної системи займаються С. Кононенко, А. Кудряченко Т. Камінська, О. Лозовицький, В. Манжола, С. Толстов, С. Юрченко та інші. Системні дослідження з цієї проблематики проводяться у фахових установах: Національному інституті стратегічних досліджень, Державній установі «Інститут всесвітньої історії НАН України», Інституті світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Дипломатичній академії України при Міністерстві закордонних справ України тощо.

Посилена увага до цієї проблеми з боку сучасних дослідників зумовлюється низкою причин, і насамперед необхідністю досягнення більш збалансованих міждержавних стосунків. Такий підхід підтверджує і реальна дійсність суперпотуги США, коли її могутності ще не достатньо для забезпечення стабільності в світовому масштабі. Мова йде як про дестабілізацію політичної ситуації в тих регіонах, куди силовим шляхом втручалися

США, так і формування опозиції щодо відвертого гегемонізму Сполучених Штатів як з боку інших великих держав, так і з боку самого американського суспільства. Останнє, зокрема, дійсно мало місце в США під час вторгнення американських військ в Ірак, коли дії адміністрації Дж. Буша-молодшого були піддані нищівній критиці як через підтасовування фактів і необгрунтованість нападу на Ірак, так і колосальні матеріальні, фінансові витрати на іракську кампанію, що відчутним тягарем лягли на американських платників податків.

Обгрутовуючи організаційні та силові переваги США, провідний представник неоліберальної течії американець Дж. Най зазначає, що використання силових переваг США рано чи пізно зіткнеться з фізичними обмеженнями, які змусять Вашингтон до пошуку і застосування інших форм політичного впливу, що не потребуватимуть надмірних матеріальних витрат. Бажаний вихід було запропоновано в формі застосування більш гнучких та менш демонстративних методів розумної, «м'якої сили» [13].

Політичні кола США були змушені визнати, що однополюсна гегемонія, принаймні в тому варіанті, в якому вона здійснювалася за часів адміністрації Дж. Буша-молодшого, призвела до перенапруження сил та критичного загострення фінансових проблем. Показово, що до таких висновків прийшов і відомий американський політик Г. Кісінджер. У своїй відомій книзі «Дипломатія», аналізуючи сучасні тенденції міжнародних відносин, він зазначив, що «США перебувають не у такому блискучому стані, щоб однобічно диктувати глобальну міжнародну діяльність, що сила Вашингтона стала більш розосередженою». Справедливість цих висновків особливо кидається в вічі з огляду на світову фінансово-економічну кризу, що розпочалася з США у 2008 р. й ще продовжується.

Відтак адміністрація президента Б. Обама виконуючи свою передвиборну обіцянку вивела військовий контингент з Іраку та розпочала підготовку до завершення воєнної присутності в Афганістані. Таким чином, зовнішня політика США, як і міжнародна політика в цілому, зазнає переформатування. Однак, поки що про істотне скорочення глобальної зовнішньополітичної та військової присутності США в світі мова наразі не йде.

Тим часом існуючі проблеми і протиріччя на міжнародній арені продовжують наростати. І це притому, що американський вплив включає в себе і складну структуру взаємозалежних інституцій, призначених створювати консенсус та приховувати асиметричності взаємовідносин. Американську глобальну зверхність підтримує система союзів і коаліцій, зокрема Північноатлантичний союз НАТО, який поєднує найпродуктивніші та найвпливовіші країни Європи до Америки. США таким чином постають вельми вагомим учасником навіть внутрішньо-європейських справ. А колишній радянський простір пронизаний різними спонсорованими США структурами спрямованими на тісну співпрацю з НАТО, зокрема з 1994 р. такою як «Партнерство заради миру» та в подальшому розширеними відносинами з відповідними державами [3, с. 68].

Водночас відсутність стабільного та передбачуваного світового порядку «стихія» становлення багатополосності загрожує вийти з-під контролю. У цих умовах в міжнародному політичному і науковому співтоваристві активно розвивається дискусія щодо бажаної і реалістично досяжної моделі розвитку міжнародних процесів. Більше того, в наявності не тільки теоретична суперечка, але і гостра політична конкуренція проектів майбутнього розвитку, що відображає зіткнення інтересів різних держав, регіонів, суспільно-політичних і фінансово-економічних сил у цьому ключовому питанні світової політики. Прикладом служить сирійське питання в якому зіштовхнулись інтереси західних країн, з однієї сторони, а Росії та Китаю, з іншої. Як зауважує американський політолог Т. Грем «Ми вступили в період великих потрясінь, і незрозуміло, як довго він триватиме. Хоча біполярна система закінчилася разом з холодною війною два десятиліття тому, боротьба навколо формування нової світової системи тільки почалася» [1, с. 49].

На сучасному історичному етапі про своє право відігравати вагомий роль на міжнародній державі окрім США заявляють й інші світові центри сили. Це впливає на зміну підходів і в США. Якщо в «Стратегії національної безпеки на нове століття» (1998 р.) [12] та «Стратегії

національної безпеки США» (2002 р.) [17] стверджувалася готовність США діяти самотужки (і, зокрема, без багатостороннього або міжнародного мандата) задля реалізації своїх національних інтересів і упередження загроз їхній безпеці, то в «Стратегії національної безпеки» (2010 р.) визнається зростання кількості центрів сили на міжнародній арені (Китай, Індія, Росія, а також Бразилія, Південна Африка, Індонезія), а розвиток відносин із ними визнано важливим напрямом зовнішньої політики [11, с. 3].

Реалії міжнародних відносин початку XXI ст. підтвердили обмеженість можливостей США відносно утримання однополюсного світу. Так, більш чіткими стали обриси формування опозиції з боку інших великих держав щодо відвертого гегемонізму США, зокрема під час війни в Іраку [2, с. 152]. Провідні європейські держави і водночас союзники США по НАТО, як Німеччина і Франція, до яких приєдналися Росія, Китай, Індія та низка інших країн заперечили воєнні дії США поза мандата ООН.

На сучасному етапі більш активними стали чинники формування багатополюсності світу, як тенденції, що виявляла себе з самого початку постбіполярної системи міжнародних відносин. Серед країн або їх об'єднань, які найчастіше розглядаються сучасними експертами як можливі геополітичні центри – Європейський Союз, Китай, потенційно – Індія та навіть Росія. Наміри Європи досягти усамостійненого зовнішньополітичного вектору поділяються не лише лідерами ЄС, його провідних держав, але й низкою політиків у самих США. Натомість Китай прагне не лише збільшити самостійність зовнішньополітичного курсу, але й обмежити зовнішні впливи на свою внутрішню політику. Неухильне зростання потужності Китаю дає підстави окремим експертам розглядати його як найбільш вірогідним кандидатом на роль другої супердержави XXI ст. При цьому варто враховувати й те, що сучасне китайське керівництво прагне уникнути помилок, притаманних свого часу Радянському Союзу.

Протягом останнього періоду надзвичайні темпи зростання могутності демонструє також Індія за рахунок розвитку наукоємної промисловості та мобілізації свого «людського капіталу». При цьому Індія як і Китай докладає чимало зусиль до зміцнення свого реального суверенітету. Про це свідчить створення нею у 1998 р. власної ядерної зброї й деяких сучасних засобів її доставки. Проте потенціал перетворення Індії на другу «суперпотугу» виглядає менш переконливим, а ніж потенціал Китаю чи Європейського Союзу.

Стосовно сучасної Росії, навіть з урахуванням найкращих прогнозів, важко передбачити, що вона в найближчій перспективі зможе стати геополітичним центром, здатним протистояти США. Проте її можливості, особливо за багато полюсності світу значно зростають і не лише як потенційні. Особливе значення в сенсі визначення майбутнього статусу Росії мають і можливості забезпечити національну безпеку як завдяки своїй території, військового потенціалу, так і завдяки політичним впливам у межах СНД і за його кордонами. Варто брати до уваги й особливу роль Росії у сучасній системі міжнародних відносин завдяки її впливу в антиамериканському ісламському світі. А ці складові поряд із такими факторами, як належність РФ до держав-членів «ядерного клубу», членство у Раді Безпеки ООН, ресурсний потенціал, як слушно відзначає професор А. Кудряченко, – зберігає за нею статус великої держави. Зміцнення цього статусу співмірно з тенденцією відродження Росії як впливового геополітичного центру сучасного світу [3, с. 70].

Підтвердженням зростаючого впливу нових центрів сили служить статистична інформація рівня ВВП провідних країн світу.

ВВП держав світу за 2011 р. за класифікацією МВФ

Держава	ВВП, млрд. дол. США	Місце в рейтингу
Європейський Союз	15788.584	
США	15064.816	1
КНР	11316.224	2
Індія	4469.763	3
Японія	4395.600	4
ФРН	3089.471	5
Росія	2376.470	6
Бразилія	2309.138	7

Порівнявши потуги провідних економік світу бачимо, що все відчутніше стає питома вага Китаю, який в XXI ст. увійшов із потенціалом розвитку, що може поставити під сумнів здатність США втримати світове лідерство. Саме Китай розглядається деякими аналітиками як найбільш вірогідний кандидат на роль «другої суперпотуги» XXI століття. Враховуючи ресурсний, людський потенціал Китаю, реальні економічні досягнення країни., такі прогнози дійсно заслуговують на увагу. Вже сьогодні конфліктний потенціал США й Китаю актуалізується в співвідношенні сил в Азії. Інший потенційно протилежний США полюс – Європейський Союз. На сьогодні навіть незважаючи на ряд системних проблем в структурі Європейського Союзу і наслідки фінансової кризи, ЄС в цілому має найпотужнішому в світі економіку і здатен протистояти за могутністю і впливовістю Сполученим Штатам. На Євразійському континенті особлива роль належить Росії, з її інтеграційною стратегією імперського центру щодо решти пострадянських країн.

Очікування повільного, «дифузного» послаблення глобальної гегемонії США спричинили тлумачення сучасної світової системи як «безполусної» структури, в якій жодна з держав неспроможна приймати і втілювати одноосібні рішення. Американський дослідник Р. Хаас для характеристики міжнародної системи запропонував поняття «безполусний світ» [8, с. 47], у якому владу розподілено між чисельними, але відносно рівними одне одному центрами чи суб'єктами. На відміну від «безполусної» моделі, поняття «багатополусний» чи «поліцентричний» устрій мають інший зміст, зумовлений співіснуванням багатьох незалежних один від одного центрів сили. Концепція «багатополусності» («поліцентричності») багато в чому є інтегральною, так як поєднує в собі визнання важливості в системі міжнародних відносин як традиційних так, і нових суб'єктів. В них знаходять своє місце національні держави, наднаціональні об'єднання і недержавні актори.

У новій багатополусній структурі як стверджує Р. Хаас, «полусів сили більше, ніж сильних національних держав, і багато з цих полусів взагалі не є державами» [8, с. 48]. Все більшу роль відіграють такі вмонтовані повоєнні інститути глобального і регіонального управління, як ООН, МВФ, НАТО та інші, а також нові – «Велика вісімка», «двадцятка», СНД, БРІК тощо.

Концепція багатополусності припускає, що в сучасних умовах жодна держава, якою б потужною і впливовою вона не була, не в змозі одноосібно керувати ситуацією навіть у рамках одного регіону, не кажучи вже про світові процеси. Для цього недостатньо ресурсів якої б то не було окремої країни, або навіть групи країн. Реалізація сприятливих можливостей для створення нової міжнародної системи, заснованої на співробітництві провідних центрів світового розвитку, буде величезною мірою залежати від проведення активної лінії з боку всіх держав, зацікавлених у цьому. Керованість сучасних міжнародних відносин може бути забезпечена тільки шляхом гармонізації їх інтересів і напрацювання узгодженої міжнародної стратегії. Необхідна політика активного залучення усіх основних центрів глобалізації в діалог про вибудовування дійсно багатополусної системи управління цим процесом.

Україна не може залишатися на узбіччі світових процесів. Для України це питання набуває особливого значення з урахуванням пошуку найбільш оптимальних підходів до реалізації зовнішньої і внутрішньої політики як реалізації національних інтересів країни. Звичайно, Україна не є суб'єктом глобалізації і належить в цьому аспекті до країн «периферії» глобалізації. На думку українського дослідника О. Самойлова це обумовлено «як рівнем її соціально-економічного розвитку, так і місцем і роллю держави в сучасній світовій політичній «грі подій та впливів» [4, с. 207]. В першу-чергу це пов'язано із послабленням ролі держави і посиленням впливу на внутрішні політичні і економічні процеси інших міжнародних суб'єктів до яких належать як країни так і ТНК (наприклад, Газпром), а також міжнародних об'єднань та організацій (МВФ, СНД, Митний Союз) тощо.

З огляду на той факт, що Україна прагне слушно скористатися змінами, що відбуваються на сучасному етапі в світі, їй вельми важливо враховувати сутнісні домінанти. Як не дивно, але заявлений євро інтеграційний курс України, її успішне входження до світової спільноти сприйняті не скрізь однозначно, вони стали своєрідним викликом для Росії, її владних верств. Тому зміцнення державності, нарощування демократичних перетворень у нашій державі та суспільстві лягає у площину сучасних трансформацій, це є мобілізуючим чинником для всіх патріотичних сил країни, її прихильників в Європі та світі.

Стратегічна мета України – зайняти повноправне місце у світовому економічному та політичному просторі, реалізувавши при цьому свої національні інтереси. У даному контексті національні інтереси України, передусім полягають у покладанні насамперед на власні сили та використанні можливостей партнерського співробітництва на різних напрямках. Відтак необхідно перейти від декларацій до практичної реалізації досяжних цілей зовнішньої політики, що враховують нову політичну реальність принаймні на середньострокову перспективу.

Література:

1. Грэм Т. Диалектика силы и слабости / Т. Грэм // Россия в глобальной политике. – 2007. – Т.5. – № 3. – С.48-56.
2. Кудряченко А.І., Рудич Ф.М., Храмов В.О. Геополітика. – К.: МАУП. – 2004.
3. Кудряченко А.І. Міжнародні відносини та імперативи розвитку Європи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття / А. І. Кудряченко / Україна в Європі: контекст міжнародних відносин. – К.: Фенікс. – 2011. – 632с.
4. Самойлов О.Ф. Цивілізаційно-культурний аспект аналізу глобалізаційних процесів / О.Ф. Самойлов // Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. Канцелярук Б.І. та ін.]; вип. 2. – К. : КиМУ, 2011. – С. 205-219.
5. Brzezinski Z. Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the Twenty-First Century. – New York, 1993. – 286 p.; Brzezinski Z. Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives. – New York, 1998. – 305 p.; Brzezinski Z. The Choice: Domination or Leadership. – New York, 2004. – 432 p.
6. Friedman T. Lexus i drzewo oliwne / T. Friedman / – Poznac, 2001. – 348 p.
7. Fukuyama F. The End of History? / F. Fukuyama // National Interest. – 1989. – Spring; Fukuyama F. The End of the History and the Last Man. – New York, 1992. – 272 p.
8. Haass R.N. The Age of Nonpolarity. What Will Follow U.S. Dominance / R. N. Haass // Foreign Affairs. – May–June 2008. – Vol. 87. – No. 3. – P. 44–56.
9. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / S. Huntington. – New York, 1997. – 653 p.
10. Kissinger H. Diplomacy. – New York, 1994. – 1123 p.; Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the 21st Century. – New York, 2001. – 364 p.
11. National Security Strategy. – Washington, D.C. : The White House, May 2010. – 52 p.
12. National Security Strategy for a New Century. – The White House. – October 1998. – 59 p.

13. Nye J.S.Jr. Limits of American Power / J.S.Nye Jr. // Political Science Quarterly. – Vol. 117. – No. 4. – Winter 2002–2003. – P. 545–559.
14. Камінська Т. Багатополярність — новий напрямок світових процесів глобалізації / Т. Камінська. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2012_33/Kamins.pdf
15. Лозовицький О. Глобалізація і держава: світовий інтеграційний процес чи регіональний перерозподіл? / О. Лозовицький. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12LOSGRP.pdf>
16. Толстов С. Між однополярністю та поліцентризмом: акценти політичної дискусії та напрями теоретичних пошуків / С. Толстов. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2012_18/37.pdf
17. The National Security Strategy of the United States of America. The White House, September 2002. – <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>.

Фомина В. В. Многополюсность - новое направление развития системы международных отношений

В статье рассматриваются вопросы развития мировых глобализационных процессов, перехода от однополярности к многополярности. Особое внимание уделено на роли Украины в процессах реформирования современного мира.

Ключевые слова: однополярность, многополярность, Украина, глобализация, гегемония.

Fomina V. Multi-polarity – a new direction of the system of international relations development

The article deals with the development of world globalization process, the transition from odnopolyusnosti to bahatopolyusnosti. Special attention is focused on the role of Ukraine in the process of reformatting the modern world.

Keywords: odnopolyusnist, multi-polarity, Ukraine, globalization and hegemony.

УДК 323.15: 001. 53

Борисов Юрій Сергійович,
здобувач кафедри міжнародних відносин
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

**КОМПАРАТИВІСТСЬКІ МОДЕЛІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
МНОЖИННИХ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У ПОЛІКУЛЬТУРНИХ СПІЛЬНОТАХ**

Метою цієї статті є намір визначити, які ж параметри і фактори визначають конфігурацію політичного устрою і здатні впливати на поведінку основних політичних акторів в тлумаченні компаративістських підходів у сучасній політичній науці. В рамках традиції дослідження взаємодій між політичними центрами і периферією виділені два основних підходи: неокласичний, плюралістичний, представлений в роботах С. Роккана і його послідовників, і неомарксистської (І. Валлерстайн, М. Хетчер та ін.) Незважаючи на істотні відмінності, ці два підходи поєднують ряд спільних рис. І той і інший як основні одиниці аналізу розглядають не стільки національні держави, скільки їх складові (центри та периферії), взаємодія між ними, між різними центрами, в тому числі і на наддержавному рівні. Основну увагу представники одного й іншого напрямків звертають на три аспекти відносин між центром і периферією: формування центрів сучасних держав, природа імперіалізму і внутрішньої неокolonіалізм, етнічна мобілізація і опір процесу формування нації.